

CANDID C. MUŞLEA

BISERICA SF. NICOLAE
DIN
ŞCHEII-BRAŞOVULUI

Vol. I. (1292—1742)

Cu 92 ilustrațiuni în text.

=====
Institutul de Arte Grafice „ASTRA” Braşov, Str. Lungă Nr. 1 — C-da Nr. 389.

1943

Inalt Prea Sfinjei Sale
Dr. NICOLAE BĂLAN
Al doilea mare mitropolit al Ardealului
OMAGIU RESPECTUOS

BISERICA SF. NICOLAE DIN
ȘCHEII-BRAȘOVULUI

CANDID C. MUȘLEA

BISERICA SF. NICOLAE DIN
ȘCHEII-BRAȘOVULUI

Vol. I. (1292—1742)

Pentru a putea începe însă acest studiu, pe lângă fișele scoase din Arhiva Istorică a Municipiului Brașov, și pe lângă lectura noastră particulară, a fost necesar să răsfoim filă de filă toate cărțile — câteva sute la număr — din biblioteca arhivei Bisericii, pentru a nu pierde niciuna dintre numeroasele însemnări importante făcute de profeți și de mireni, să citim apoi toate procesele verbale luate în ședințele Consiliului și Adunării Parohiale, cele dintâi începând cu anul 1831 și până astăzi, ca și matriculele Bisericii, ceea ce ne-a cerut o muncă de ani de zile.

Insemnările fiind cele mai multe în limbile română, slavonă, latină și grecească, la descifrarea și traducerea lor am solicitat ajutorul unor specialiști, cărora ne simțim datori a le mulțumi și aici. Aceștia sunt: d. Emil Petrovici, profesor de slavistică la Universitatea din Cluj-Sibiu, I. P. Cuvioșia Sa Părintele Arhimandrit Neofit Stamatiaș, parohul Bisericii grecești din Brașov, Dr. C. Sasu, directorul Arhivei Municipiului Brașov, d-șoara Melania Runceanu, funcționară la aceeași Arhivă, și colegii profesori: V. Neguț, Dr. I. Baciu și Nicolae Baboie. Totodată mulțumim și Comitetului Despărțământului Brașov al «Astrei», cu a cărui cheltuială s'a tipărit această lucrare.

Brașov, 17 Iulie 1941.

Pecetea cea mai veche, cu text slavon, a Bisericii.

Brașovul și Românii din Șchei. Originea, ocupațiile, vieța și portul lor.

Intemeiat — după unii în anul 1188, iar după alții în 1203 — Brașovul este amintit întâia oară în anul 1252 într'un decret al regelui ungar Bela al IV-lea ca «Barassu», mai târziu «Brassov» și, în 1355, sub numele «Corona» (Cronenstadt, sășește Crunen.¹⁾ Nu se știe sigur nici dacă numele lui indică o comună, sau un ținut (Țara Bârsei), reducându-se proveniența numelui «Brașov» la vechiul: «Burziao, Burzia, Burtza, Barcia»,²⁾ fapt sigur este însă că el era centrul și sufletul regiunii ce-l înconjura.

Iorga scrie despre Brașov și despre așezarea aici a Românilor: «...Brașovul Sașilor a fost început a se zidi, ni spun cronicile lor, la 1203, ceea ce e prea de vreme, dar Brașovul își începu cariera de muncă și bogăție în acest secol al XIII-lea. Șcheii veniră, după cât se pare, pe urmă, adăpostindu-se în acest loc de siguranță, și cronică Bisericii Sf. Nicolae înseamnă pentru stabilirea lor anul 6900. E vorba însă de o *comptație târzie*, și data aceasta va fi fost aleasă de vreun cărturar, după aceea a căderii Târnovei în mâinile Turcilor și răspândirii în lume a mulțora dintre locuitorii capitalei bulgare...»³⁾

Aceasta este și părerea noastră, mai cu seamă după ce am văzut tot ce s'a putut vedea din arhiva Bisericii.

Ceea ce ne-a surprins a fost faptul că, după ce atât Popa Vasilie, cât și Radu Tempea, fixează ca dată a venirii aici a «Bol-

1) Pentru că este înconjurat de munți ca o coroană — zice Friedrich Philippi în *Aus Kronstadts Vergangenheit und Gegenwart*, Brașov, 1874, p. 12.

2) N. Popu: *Schiță din istoria Brașovului cu specială considerare la Români*, Brașov, 1883, p. 7.

3) *Sate și profeți din Ardeal*, București, 1902, p. 89.

garilor» anul 1392, într'unele cronici-manuscrite am aflat acest an șters și înlocuit cu 1292, iar într'altele l-am aflat numai pe acesta din urmă. Astfel în «Inventariul și însemnarea benefactorilor care au dăruit ceva odoară Sfintei Bisericii», din anul 1759, în introducerea, aflăm anul 6800 [1292] și 6900 [1392]. Tot așa și în «Descrierea hronologică» aflată în cartiștul de inventare început în anul 1717¹⁾ precum și în «Hronologia» scrisă la 1842 de Dimitrie Cepescu²⁾ și, în sfârșit, mai recent, într'un Molfitelic mic, de buzunar, scris cu mâna de protopopul Ioan Petric în anul 1849, aflăm același an: 1292.

În schimb, la istoricii sași nu aflăm decât anul 1392, deci diferență de un secol încheiat, și aceasta — credem noi — numai pentru că le convenea să pună în legătură așezarea în partea de sus a Brașovului, spre Sud-Vest de cetate, a unor refugiați din Bulgaria, fugiți de frica Turcilor și de foamea care se ivise în acele părți, refugiați folosiți apoi aici ca muncitori la zidirea monumentală a bisericii cunoscută, mai târziu, sub numele de Biserica Neagră.

Într'un document din Arhiva Municipiului Brașov, din anul 1791, în care Magistratul răspunde la întrebarea pusă de Universitatea Săsească din Transilvania: «Câte familii săsești și câte românești se află în fiecare comună din Țara Bârsei? Când au fost *colonizați* Românii în comună? și în ce condiții?», acesta răspunde: «Conform unei *tradiții vechi*, confirmată și prin alte știri scrise ce s'au aflat, Românii s'au așezat aici pe timpul când a început să se zidească biserica cea mare parohială, în anul 1383, și care a fost terminată în decurs de 40 de ani. Ei se prezentară în mare număr («in zahlreicher Menge») ca salahori la această clădire și, dându-li-se prilej de a-și câștiga pâine și adăpost, se așezară în regiunea ce li s'a designat, în fața orașului, unde și-au clădit colibe și astfel, încetul cu încetul s'au stabilit aici. După terminarea clădirii bisericii, ei continuară a-și câștiga hrana cu lucrul mânilor și ca salahori, căci într'un oraș ca Brașovul nu lipsea niciodată prilejul de a fi întrebuințați și de a li se oferi un câștig...»

Gustav Lander scrie: «Astfel de Bulgari au venit mai târziu și la Râgnoș, s'au așezat aici, iar strada lor s'a numit «Dobridge»

1) P. 71-73. — Conf. St. Stinghe: *Documente...*, I. p. 325.

2) *Id. ibid.* p. 329.

(Dobrice!)³⁾ iar Iosif Benkő spune că în Transilvania sunt două feluri de Bulgari: vechi și noi. Cei vechi au format o așezare la Brașov. Aceștia, amestecați cu Românii (de care puțin se deosebeau), aproape că-și pierd numele, sau chiar și l-au pierdut.⁴⁾

Istoricii români au luat de bună această dată, cu excepția Doctorului Vasile Popp, care în istoricul amintit al Bisericii⁵⁾ scrie: «*Circa a. 1392...*»

Întâia așezare germană a fost aceea a Cavalerilor Teutoni, care la 1225 au părăsit țara, alungați de regele «care se făcu a se supăra pe ei»⁶⁾ și în locul lor fură aduși Unguri, Săcui, dar mai ales Sași colonizați aici, formând satul sau orașul Brașov, care se întindea — partea cea mai mare — între comuna Ghimbav și între locul unde se află astăzi cinematograful și tipografia «Astra». Centrul era acolo unde se află încă biserica Sf. Bartolomeu. Georg Eremias Haner spune că încă în anul 1143 multe familii germane au fost chemate în Transilvania, promiându-li-se însemnate privilegii și deosebită libertate, și care, după sosirea lor aici, au început a ridica orașe frumoase, dintre care întâul a fost Mediașul, la 1146...⁷⁾

Ei nu sunt de fapt Sași, cum au fost numiți în limba documentelor evului mediu — scrie Richard Csáky — ci așa numiți «Franci de Rin» adevărați... Și astăzi se mai găsec la ei multe obiceiuri și datini, credințe și superstiții păgâne, cântece populare și povești care s'au găsit atunci pe Rin...⁸⁾

Sașii au afirmat totdeauna că abia după sosirea lor pe aceste meleaguri, au sosit aici și Românii. Chestiunea a fost mult timp desbătută, până când tot lorga a pus-o la punct, restabilind adevărul prin afirmația sa: «Așezarea Sașilor în veacul al XII-lea nu s'a putut face în «pustiul» de care vorbesc documentele și care

1) *Rosenau*, Brașov, 1930, p. 50. — Ba și în Codlea o stradă, locuită de Sași și care duce spre partea unde locuiesc Românii, avea odată numele de „Belgerasse“, (Friedrich Reimesch: *Aus Zeitens Vergangenheit*, p. 34).

2) *Transilvania...* Cluj, 1834, p. 498. — Cu unii din cei mai „noi“ s'a ocupat Ion Mușlea: *Șcheii din Cergău și fotolorul lor*, în *Dacoromania* V.

3) Op. cit. p. 147.

4) N. Iorga: *Brașovul și Românii*, 1905, p. 4.

5) *Das königliche Siebenbürgen*, Erlangen, 1763, pp. 75-76.

6) *Viata și cultura populară a Sașilor din Ardeal, în Boabe de grâu*, anul II, Nr. 8.

era tot așa de puțin deșert cum e «pustiul» basarabean din documentele de proprietate moldovenești ale secolului al XV-lea; de fapt pustiul însemna lipsa unei proprietăți recunoscute de Stat... Dela Români au luat noii stăpâni ai pământului dătinetele de plugărie, de creștere a vitelor, și, dacă nu forma locuințelor și curților — care a rămas până azi caracteristic germană — dar îmbrăcămintea și tot ce e în legătură cu dânsa. Cuvinte săsești n'are țărânul român de loc, numărul celor românești însă e foarte mare în dialectele Sașilor, și ei atingea mai totdeauna noțiuni de cultură elementară...»¹⁾

*

Fie că au venit în anul 1292, fie în 1392, «Bulgarii» n'au putut să se așeze în locul acesta, situat în fața orașului (vechiu!), căci acolo Sașii aveau un câmp întins unde cultivau cânepă sau în. Credem însă mai curând că, prea obinuși fiind cu toate urgiile și jafurile, ei s'au simțit mai bine în apropierea codrului, care ușor le putea oferi un loc sigur de adăpost, și de aceea s'au așezat mai spre Vest de cetatea «Brassovia», zidită tot de Teutoni în vârful Tâmpiei și care domină toată valea spre «Poiana».

Ei au putut veni aici nu toți deodată, ceea ce este și mai plauzibil, ci în grupe, mai mici sau mai mari. Noi credem că cei dintâi au sosit aici în anul 1292, sau un an doi mai curând sau mai târziu și, simțindu-se bine, au trimis vorbă celor rămași în vechia patrie, care au și venit apoi, rând pe rând, iar în 1392, când în Balcani era foc și pară, a venit și grupa cea mai numeroasă, «die zahlreiche Menge», din care — o parte — va fi fost angajată la clădirea Bisericii Negre.»

Încă în anul 1911 Silvestru Moldovan în studiul său «Ardealul»²⁾ spune despre noii veniți că «aici s'au așezat, între Ro-

1) *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1915, pp. VIII-IX.

2) Mai interesant este că geograful sas Lucas L. Marienburg în a sa „Geographie des Grossfürstentums Siebenbürgen“ (Sibiu 1813, vol. II. p. 344) spune că o biserică de lemn a fost ridicată în anul 1293 pentru Români care au venit ca lucrători la zidirea Bisericii Negre, al cărei început îl fixează totuși între 1383 și 1385. — Să fie două greșeli neintenționate? Pentru ce nu 1292 — ca la toți ceilalți — și pentru ce nu 1393? Intră în loc tot Marienburg spune că, conform unei vechi cronici românești [?] păstrată în biserica Românilor: „Cu Români au putut veni și Bulgari, dar nu cu negustori, ci ca salahori...“ (Vol. II. p. 351, nota 1).

3) Brașov, vol. I. p. 99.

mâinii băștinași...» Aceștia romanizaseră, probabil, pe puținii Slavi ce mai rămăseseră în aceste părți, dela care au moștenit numiri de locuri și de străzi ca: Ciocrac, Cutun, Gorita, Cacova, Văgleniște, Branîște și altele. De relevant și numele de «Șchiau»¹⁾ (femeninul: «Șchiaucă» îl folosesc numai Români dinafară de «Șchei») din lat. «slavus», satulul rămânându-i numele de «Șchei». Că prima așezare a format un sat, cum este și natural, ne arată numirea «Capul satului» care se dă până astăzi părții «de sus» a Șcheilor.

Ei au fost supuși conducerii administrative și politice a Sașilor, dar la început fuseseră independenți, ceea ce se vede din memoriul înaintat în anul 1737, în limba germană, de către neînfricatul și învățatul protopop al Bisericii Sf. Nicolae, Eustatie Grid, împreună cu Gheorghie Miha[il]ovici Hârs, în care se spune răspicat: «Dela început, când colonia noastră a sosit și s'a așezat aici, noi nu am venit ca robi sau supuși ai orașului, ci am arătat oameni liberi și independenți.»²⁾

*

Să vedem însă cine erau, și de unde veneau acești «Bulgari», care au întemeiat Șcheiul și cărora Radu Paisie li se adresează în anul 1540: «Scrie Domnia mea vouă Bulgarilor din Brașov.»³⁾

Părerile au fost foarte diferite, și abia în timpul din urmă încep să se cristalizeze.

Sașii cred că erau Bulgari, veniți din Bulgaria și din provinciile învecinate: Moldova și Muntenia. Aceasta ne-o arată și numele care, din vremuri vechi, s'a dat cu deosebire celor din Șchei, fiind numiți până astăzi de către Sași «Belgers», iar regiunea pe care o locuiesc: «Belgerey», și ungurește «Bolgárszeg». Veniți aici când cu zidirea bisericii cei mari, ei s'au înmulțit, parte prin nașteri, parte prin nou veniți, cu deosebire din învecinatele provincii turcești,⁴⁾ precum și din alte părți ale Transilvaniei, împraștiindu-se pe tot teritoriul orașului...»⁵⁾

1) Și astăzi sunt în Șchei familii cu numele «Șchiau», ca și în jurul Brașovului de ex. «Logofătul Ion Șchiau din Bran», aflat într'un act din 1801 în Arhiva Municipiului (Nr. 2492).

2) Arhiva istorică a Municipiului Brașov, acte necatalogate.

3) I. Bogdan: *Documente și regeste...*, p. 188.

4) Muntenia, Moldova, Ottenia, Bulgaria și Rumelia.

5) Documentul amintit, din anul 1791.

N. Pop este întâiul care se ridică contra acestei păreri, arătând că deducția că predecesorii Românilor din Șchei «ar fi descendenți direcți din tulpina Bulgarilor lui Asparuh, este lipsită de orice bază istorică și în contradicție cu adevărul.»¹⁾ El arată că în urma formării imperiului bulgaro-român al Asanizilor, numirea de «Bulgar» ajunsese a avea înțeles mai mult geografic decât etnic, astfel că locuitorii care veneau de dincolo de Dunăre se numeau «Bulgari». Mai târziu acest nume se da și Românilor de dincolo de Carpați (din Moldova și Muntenia), iar Hasdeu în «Istoria critică a Românilor» (fasc. 1, p. 12) scrie: «...Până în timpii mai noi Ardenii ne botezau pe noi (pe cei din România) câteodată cu numele de Bulgari» și citează pe sasul Reichersdörfer, care în prima jumătate a secolului al XVI-lea scrie despre suburbiile Brașovului, și pentru care Bulgarii sunt Români, iar Români sunt Bulgari. Pop citează și el pe Eder,²⁾ care spune că «adeseori scriitorii noștri numesc pe Români Bulgari».

Astfel — zice Pop — numele de «Bulgari» deveni sinonim cu acela de Valahii. În privința numelui «Șchei» se poate constata că cronicile noastre cele mai vechi numeau «Șchei» pe «Bulgari». Numele «Șchei» fiind sinonim cu numele «Bulgari», și «Bulgari» sinonim cu numele «Valahii», urmează sinonimitatea între «Șchei» și «Valahii».³⁾

Dacă — continuă el — acești «Bulgari» s'ar fi romanizat în decursul timpului prin Români care au venit succesiv din alte părți..., ar fi trebuit să se strecoare și să rămână la descendenții popoarelor asimilate cel puțin unele cuvinte, datini, etc. Dacă așa numiții «Bulgari» ar fi fost de naționalitate bulgară, cu limbă bulgară, cu datini bulgare, apoi urme de atari particularități naționale s'ar fi putut conserva nenumai din cauza scurtății timpului, ci și din cauza izolării și a separatismului ce se observă și astăzi [la 1883] la Români din Șchei față de ceilalți Români din apropiere...⁴⁾ și termină citând din nou pe Hasdeu, care scrie: «Despre imaginara origine bulgară a Românilor din Șchei nu există nicio probă; toată istoria lor civilă și ecleziastică este curat românească. Patronii ai lor au fost totdeauna Domnii din Muntenia».

1) *Ibidem*, p. 11. (Ediția din 1940).

2) *Scriptores rerum transilvanicarum*, Sibiu, 1797, p. 34.

3) N. Pop. *Ibidem*, p. 12.

4) *Id. ibid.*, p. 12.

Constantin Lacea reia, în 1926, această teză¹⁾ aducând argumentele următoare în sprijinul aserțiunii că «Bulgarii» nu sunt Bulgari: «Dacă ar fi fost Bulgari — zice d-sa — cine i-a romanizat în timp atât de scurt? Dacă ar fi vorba de Români dimprejurul orașului, ar vorbi ca ei, ceea ce nu este cazul... Pentru Bulgari ar fi pus Neagoe Basarab atâta stăruință [să le facă o biserică de piatră în locul celei de lemn]?...»²⁾ Vor fi fost între ei și Bulgari, dar puțini. Ei își zic «Șchei» și lexicul lor nu cuprinde cuvinte bulgărești, care nu s'ar afla și în alte regiuni românești... Portul lor este o dovadă sigură pentru romanitatea lor. Cămașa lor este ca a Românilor din Sudul Dunării, cu particularități fonetice asemănătoare cu ale Românilor din Țarnareca, și elemente lexicale ca «june», care la Meglenoromâni înseamnă: tare, puternic, voinic, viteaz; surta, hora fără femei și neîncheiată [a «junilor» șcheieni] este la fel ca la Meglenoromâni. Cuvântul «june» l-au adus odată cu acel obicei din patria lor primitivă de dincolo de Dunăre, unde împreună cu Români stabiliți astăzi în Meglenia, formau o parte din «Valahia albă», atestată de istorici între Dunăre și Balcani... Lingvistica și istoria ne indică deci o patrie comună a Românilor din Șchei cu Meglenoromâni, și în special cu cei din Țarnareca... Furia turcească i-a făcut pe unii dintre locuitorii acestor ținuturi [din regiunea Țarnovei] să-și părăsească căminurile și să se refugieze în locuri mai adăpostite, între creștini, și atunci o parte a porții spre Nord [Șchei din Brașov]. Când au pornit alte grupuri spre Sud, nu știm cu siguranță. Capidan susține că Megleniții nu s'au putut cobori în secolii X sau XI, cum s'a susținut până acum, ci mult mai târziu, după secolul XII și, poate, XIII. De vreme ce acești Români, coborîndu-se la Sud, în munții Caragiovei, dedeau de aceeași populație bulgărească, cu care trăiseră în Nordul Balcanilor, se prea poate ca și ei să se fi refugiat tot dinaintea furiei turcești, ca și cei porțiți spre Brașov».³⁾

A. Procopovici, în recensia pe care o face studiului lui Lacea,⁴⁾ admite că «strămoși» Trocarilor vor fi venit așadar la

1) *Sunt în Transilvania oșezări de Români veniți din Sudul Dunării, sau nu sunt?* extras din *Dacoromania*, anul IV. (1926), Cluj.

2) P. 5-6, sq. — Același lucru îl spune și Wilhelm Niemandz în *Gazeta Transilvaniei*, anul 1908, Nr. 25: «Dacă ar fi fost exclusiv de origine, de naționalitate bulgară, Neagoe nu l-ar fi ajutat».

3) P. 12.

4) *Revista Filologică*, II (1928), p. 208.

Braşov cu un graiu în care se puteau înţelege cu vecinii lor Români şi chiar de aceea au putut să se păstreze mai uşor unele din particularităţile lor până în zilele noastre. Am putea — zice d-sa — să-i considerăm mai degrabă ca Aromâni. Dar dacă dânsii reprezintă un grup desfăcut din vreo enclavă românească păstrată printre Bulgari până în secolul al XII-lea (?) atunci ar fi putut să aibă în acel secol o poziţie deosebită, nefiind nici Aromâni nici Megleniţi, însă mai apropiaţi de cei din urmă...»

În ce priveşte emigrarea lor spre Nord, Augustin Bunea arată că după ce Slavii începură a slăbi în secolul al VII-lea în Dacia Traiană, în locul lor începu a se aşeza şi a se întări elementul românesc, venit în mare parte de peste Dunăre, *mai ales în secolul al XII-lea.*¹⁾ Mai departe spune că după cucerirea de către Bulgari a Peninsulei Balcanice, Românii ajungând sub stăpânirea aceluia, ei se desfac în trei grupuri mari: Macedo-Românii (în Pind), Daco-Românii şi alţii între ei, în Balcani, de unde în secolul al XIII-lea s'au tras spre Nord la fraţii lor de pe ţărmul stâng al Dunării.

N. Iorga spune că locuitorii Țării Bârsei fuseseră cândva Slavi şi că întemeiaseră jos în vale câteva sate, dar Românii se întinseră şi asupra acestor vechi aşezări slave pe care ei îi numeau Şchei.²⁾

Altădată spune: «Nu poate fi vorba în Şchei de Bulgari romanizaţi, fiindcă ar fi vorbit ca aceia care i-au romanizat. Şcheii ar fi deci emigraţi români din Bulgaria. De fapt pentru Unguri şi Saşi, potrivit situaţiei de pe la 1200, Slavul, Şcheiul era un Bulgar.»³⁾

Intr'alt loc vorbeşte şi mai precis: «...Dela început încă, au fost Românii aceia care au înlocuit pe Slavii, pe Şcheii cei vechi, pe acest povârniş al Tâmpei. Că ar fi Bulgari, nu dovedeşte nici chipul lor, nici datinele, cu acea frumoasă primblare din zilele Paştilor a junilor cu căciuli ţurcăneşii care sună din surle, nici portul, nici limba, nici sufletul. O asemenea obârşie a fost nascocită de cărturari care credeau că e ruşine să se coboare cineva din buni lucrători ai ogorului românesc. Nu, nu sunteţi Bulgari,

1) *Încercare de istoria Românilor până la 1582*, Bucureşti, 1912, pp. 76—79.

2) *Braşovul şi Români*, p. 3.

3) *Revista Istorică*, XIII (1927), p. 193.

voi fraţilor din Şcheii Braşovului, care aveţi o minte aşa de isfeată, aşa de bine rânduită, aşa de aplicată către învăţătură luminoasă şi către faptă îndrăzneată, neam liniştit, omenesc şi mândru.»¹⁾

În alt loc²⁾ afirmă că «aici era odată un sat sau un târguşor. Românii îl numiseră «Şchei», pentru că pe când ei fuseseră totdeauna locuitorii în Braşov, satul vecin îl primiseră dela Slavi, mai vechi decât dânsii. Dintre Slavi, Ungurii din veacul XIII-lea, aceia care pătrunseseră în Ardeal, cunoşteau mai mult pe Bulgarii împărăţiei asaneşti de peste Dunăre. Ei traduseră deci «Şcheii» prin «Bolgarszék», Scaunul, aşezarea Bulgarilor.» Pentru Saşii din Braşov, «Şcheiul» e un Bulgar, un Belger, iar locul unde e el aşezat, se chiamă de obicei numai suburbia, *forştatul* (din «Vorstadt»), dar uneori şi *Belgeri*. Chiar Românii aveau, şi au păstrat încă şi până astăzi tradiţia unei origini bulgăreşti.»³⁾

«O cronică a Şcheilor — scrie mai departe Iorga — redactată în veacul al XVIII-lea, începe prin afirmaţia că Braşovenii au venit în Şchei la anul 1392, dar autorul ei o spune aşa, încât se vede lesne că el a fost înrăuit de numele unguresc Bolgarszék. În 1392, în adevăr, ţaratul bulgăresc se sbătea în chinurile morţii, dar locuitorii fugari n'aveau de ce să ajungă tocmai lângă Braşov, atunci când ei se puteau oploşi foarte bine în Țara Românească, bucuroasă de cât mai mulţi oaspeţi. Şi, iarăşi, un Domn muntean,

1) *Neamul românesc în Ardeal şi Țara Ungurescă*, Bucureşti, 1906, I, p. 29 şi *Braşovul, în România*, II. (1937) Nr. 9, p. 3. — Altădată spune: «Afirmăm şi aici că Şcheii Braşovului nu sunt mai bulgăreşti decât Scheia Romanului sau a Suvevei. E una din vechile aşezări slave moştenite de Români...» (*Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, I, p. 157, nota 2).

2) *Braşovul şi Români*, p. 312.

3) Alţii cred că „Bolgarszeg“ = Colţul Bulgarilor, d. ex. Doctorul Vasile Pop in: Ion Muşlea, *op. cit.* p. 147, nota a, unde se dă şi traducerea latinescă: „Angulus Bulgaricus“; apoi documentul amintit Nr. 1473/1791. — N. Sulică, în *Înştiinţări*, p. 3, nota 1, crede că este corupt din „Bolgarszék“.

4) Tradiţia a existat şi există pentru că s'au obişnuit cu ea din cronica Popii Vasile şi a lui Tempea, ca şi din scrierile istoricilor saşi. Chiar şi numele de „Bulgaria“ — mai probabil însă provenit dintr'o poreclă — îl atîm în matriculele Bisericii până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. (Vezi matricula morţilor din anul 1855, 15 Aprilie: „Ilie Bulgaria, din Țigănie, de 75 ani“), dar ca ei înşişi să fi afirmat sau să afirme că ar fi fost Bulgari, de aceasta nu avem cunoştinţă.

ca Mircea, n'ar fi lăsat pe acești muncitori de ispravă să-i iasă din țară, unde apucaseră a intra...»¹⁾ —

Scriitorii sași susțin aproape toți originea bulgară a Românilor din Șchei. Intre ei amintim și pe Iulius Römer, care susține²⁾ că și portul lor este bulgăresc (?). Acest scriitor mai afirmă un lucru, care credem că la toți ceilalți Sași le convine să-l susțină și anume că Românii erau numai cărași ai Sașilor, transportând mărfurile acestora până departe în principatele românești și în Orient («...obervorstädter Fuhrlente führten die Erzeugnisse der Kronstädter sächsischen Bürger...»).

Nu ne îndoiim că vor fi fost și astfel de cazuri, dar credem că au fost și Români care n'au transportat numai mărfuri săsești, ci și mărfuri brute sau prelucrate, care formau proprietatea lor.

Iulius Teutsch diferă intru câteva de ceilalți scriitorii sași, spunând că la zidirea Bisericii Negre erau aici Români, care s'au amestecat cu Bulgarii veniți pentru zidire și după aceea au mai venit și alți Români.³⁾ Vorbind apoi despre platoul dintre «Pietrile lui Solomon» («Intre Pietrii»), unde ar fi fost îngropat acest rege ungar (1063—1077), fugărit de către Bulgari, și care-și adusesse cu sine toate comorile, îngropându-le undeva între stânci, arată că stânca este numită săsește și «Ceteata lui Solomon». Regele și-ar fi aflat salvarea în peștera ce se găsește foarte aproape și unde ar fi trăit apoi mult timp ca pustnic. Scriitorul

1) Un publicist, adevărat, fără pretenția de „specialist“, care susține toți suși teza că Românii brașoveni ar fi Bulgari, este Andrei Popovici. Afirmățiunile lui sunt însă exagerate și tendențioase. D. ex. în timp ce St. Metes spune despre acești Români că au fost totdeauna „oamenii isleți, harnici, pe care numai civilizațiunea modernă păcătoasă a putut-o distruge sub ochii noștri... Puterea lor crește zilnic și vădit prin muncă, destoinicie, cruzare și prin suflarea unui vânt cald frăcesc de viață liberă, venit din Țara Românească...” (Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea. Sighișoara, 1921, p. 199), și în timp ce Iorga da Românilor brașoveni epitetul citate mai sus (p. 23), A. Popovici scrie: „Trocarul este ordinar, viclean, rău ca și Bulgarul, și nici generațiunile, nici cultura ulterioară, de care s'au bucurat unii, nu i-a prefăcut („Brașovenii“, extras din revista „Helios“, București, 1916, p. 8), iar în alt loc: „Limba trocărească este un conglomerat de slavonisme... Toate barbarismele slavo-bulgare din limba românească sunt la Trocari...”

2) Das Osterfest der „Janii“ in Kronstädter Zeitung, 1926, Nr. din 1 Mai, p. 5.

3) Die Salamonsfels bei Kronstadt, in Bericht des Burzenländer sächsischen Museums in Kronstadt, 1913, p. 19.

ungur Orbán Balázs scrie că Solomon și-a făcut chiar o capelă în vârful stâncii de calcar. Fapt este că peștera există și că o coamă de munte destul de înaltă, despărțită de platou prin o vale mică, se numește și astăzi «Biserițuca = Kirchein». (Numită de Români: «La bisericuța»). Trebuie să presupunem că fie pe coama aceasta, fie «Intre Pietrii», a existat odată o bisericuță sau un schit; altfel, de unde ar fi rămas numirea? — Sau poate dela o asemănare a stâncii cu o mică biserică?

Fritz Schuster arată,¹⁾ după documente din Arhiva Brașovului, că deasupra Ciocracului și la Sud de «Pe Coastă» erau la 1515 localitățile (sic!): «Ad Sanctum Ladislauum», numită și «Em Kloster» (La mănăstire), din ceea ce — mai ales după ce ni se mai spune că «locuitorii dimprejur sunt Români» — trebuie să deducem că și acolo era la 1515 o mănăstire sau schit. Aceasta se confirmă prin faptul că la «Crucea» din «Pajiștea cea mare» știm că la anul 1756, când era ciumă în Brașov, Părintele Datcu din Stupini slujea sfântă liturghie.

Făcându-se săpături «Intre Pietrii», s'au aflat săcuri din epoca mai nouă de fier («La Tène»), monede din secolul al III-lea a. Hr., cuțite, obiecte de bronz, o podoabă în formă de cruce, vase de pământ și alte obiecte casnice, între care și o rășniță făcută din bazalt. Astfel de obiecte s'au aflat și jos, în oraș, aduse, cine știe de când, de apele care se scurgeau din aceste locuri mai ridicate.

Se zice — continuă I. Teutsch — că Mihai Viteazul s'ar fi fortificat în cetatea lui Solomon.

De încheiere, autorul se întreabă: «Cine erau locuitorii din Cetatea lui Solomon? Ce popor s'a așezat și fortificat acolo?» Și tot dânsul răspunde: «Dacii și Geții, învinși de Romani la 105-117 d. Hr. și care au suferit influența acestora, apoi au venit Slavii, care s'au așezat în jurul Brașovului, sau în locurile ocupate odată de Daci. Altfel, de unde nume slave în toponimia Brașovului?...»

Concluzia autorului este că Cetatea lui Solomon a fost o cetate daco-romană, care s'a menținut, poate, până în cele dintâi secole d. Hr. și, prin faptul că avea o poziție favorabilă, ușor de apărat, retrasă și de unde se vedea până departe în vale, va fi fost folosită, probabil, și de către coloniștii slavi, poate și de Solomon și de Mihai Viteazul, ca loc de refugiu. —

1) Die alten deutschen Gassenamen Kronstadts, p. 15.

Eduard Morres susține că la clădirea Bisericii Negre «au lucrat numai pietrari germani care făceau parte din atelierele Strasburgului, Colôniiei și Vienei... Pentru trebuințele zidirii, Brașovenii au așezat în orașul de sus de astăzi niște Bulgari ca lucrători, care apoi au rămas pe loc și mai târziu s'au pierdut în mijlocul Românilor.»¹⁾

În memoriul înaintat în anul 1737 de către protopopul Eustatie Grid și de Gheorghe Miha(I)lovici Hârs, după ce se amintesc volnicile de necrezut și batjocurile Turcilor, se spune că Bulgari, Valahi și Greci, înainte de aceea cu un număr de ani care nu mai poate fi ținut minte, și-au părăsit locuințele de pe pământul turcesc, și cu micul lor negoț au cutreerat diferite țări creștine, până când, în sfârșit, s'au așezat, cu averea lor și cu gândul de a propaga credința creștină, lângă orașul «Brassova, vulgo Cronstadt», care era ocupat de o colonie săsească de confesiunea augsburgică, oraș care pe atunci încă nu era sub stăpânirea împărătească. Ei și-au ales un loc liniștit într-o vale pustie, nefolosită de nimeni, înconjurată de munți și de păduri, și încetul cu încetul și-au cumpărat, pe un preț foarte mare, câteva terenuri rămase până atunci pustii... Acolo și-au clădit locuințele necesare, și, ca totdeauna, așa și acum, s'au purtat atât de bine, încât linia domitoare a principiilor creștini moldoveni ai Basarabilor au închinat Atotputernicului Dumnezeu, în preasfânta nedespărțita Treime lăudat, un templu Sfântului Nicolae și au dat voie să se zidească, care liberă exercitare a religiei pe mulți, care trăiau în locuri străine sub stăpânire turcescă, i-a îndemnat să-și părăsească gospodăriile și să se așeze pe locuri cumpărate aici cu prețuri foarte mari dela locuitorii brașoveni. Astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, acest loc a devenit o comună urbană («Markt-Flecken») locuită și numită Bolgarseg». —

Gheorghe Barițiu consideră așerțiunea istoricilor sași și a altor străini ca o *fabulă* și spune: «Minciună că Bulgarii săraci din Bulgaria au venit între 1385 și 1424 la zidirea bisericii negrii, la care s'ar fi adăogat și alți venetici scăpați aici din Grecia și Macedonia [cum spune Orbán Balázs] de tirania turcescă. Bine să însemnăm că această fabulă se pune tocmai pe timpul când Mircea se afla în culmea puterii sale. Bulgarii în acea epocă încă nu căzuseră de tot. Și tocmai din Bulgaria să fi venit locuitorii

1) *Biserica Neagră*, în *Boabe de grâu*, I (1930), p. 68.

goniți de foame până la Brașov? Au venit Bulgari și Greci în epoci diverse, și din alte cauze...»¹⁾

Ion Podea²⁾ scrie: «Ceea ce ne spun ei [cronicarilor sași] rămâne o simplă încercare de a dovedi că pe la sfârșitul veacului al XIV-lea nu se găseau aici Români și că marele cartier de astăzi, Șcheul, s'a întemeiat după așezarea Sașilor, de către niște Bulgari, Români fiind venetici de mai târziu...»

Ștefan Meleş, pe care-l interesează mult trecutul Bisericii noastre, scrie: «Data croniceii că Bulgarii au venit în Șchei la 1392, oricât de plăcută ar fi Sașilor, mai ales istoricilor sași, e influențată și cu totul greșită...», iar într'alt loc: «Oare nu s'ar putea admite ca data de «1392 au venit Bulgarii...» să fie influențată și de pribegia și așezarea la Brașov a boierilor lui Mircea cel Bătrân de groaza Turcilor, între care vor fi fost chiar și Bulgari, a căror țară ajunsese în anul 1393 în mâinile Turcilor?»³⁾ și iarăși, în al treilea loc: «Un alt document din care se vede că Românii din Șchei au fost locuitorii băștinași, din vremuri necunoscute încă, ai suburbiului Brașovului, și că data venirii lor în Șchei, 1392, oricât le-ar crește mândria Sașilor, e cu desăvârșire falsă, se află în «Vizsgáladás az erdélyi kenézségekkről egyzersmind az erdélyi két oláh püspök igazolásával, felelét Trausch e főkép Schuller căfolataira» (Aiud, 1846, p. 69), unde se spune: «Ab immemoriali tempore Suburbium Bolgárszeg Valachi... inhabitant.»

Aurel A. Mureșianu, care cunoaște bine trecutul Brașovului și a publicat mult, numește și el, și cu drept cuvânt, o *fabulă inventată* de unii scriitorii sași și susținută chiar și de unii scriitori români, că întemeietorii Șcheiului ar fi fost «*chemafți*» de către Sași la Brașov pentru a le fi într'ajutor la clădirea marelui bisericii catedrale Sf. Maria... Cauza așezării... n'a fost clădirea catedralei săsești, ci *marele negoț de atunci al Brașovului*, care ajunsese în secolul al XIV-lea cel mai important centru comercial din Ungaria și țărilor dunărene și unul din cele mai importante din întreaga Europă de atunci. Acesta a fost motivul

1) *Propagarea de ură națională prin B. Orbán*, în *Transilvania*, anul VII (1874), p. 69.

2) *Monografia Județului Brașov*, Brașov, 1938, I, p. 46.

3) *Cronica popoi Vasile din Șcheii Brașovului în Drum drept*, I, (1913), p. 172.

4) *Ibidem*, p. 175, nota 1.

5) *Ibidem*, p. 187.

principal al întemeierii Șcheiului, ceea ce nu împiedeca, desigur, ca cei mai săraci dintre *noii*¹⁾ refugiați români să dea mână de ajutor și la clădirea bisericii catedrale...»²⁾

Tot așa și N. Sulică³⁾ spune în această privință: «Seduși de o falsă interpretare etimologică a cuvântului *Bolgárszék* și ademeniți și de tradiția nebuloasă a unei admigrări a unei cete de meșteri lucrători veniți din Bulgaria la Brașov... și contopiți în masa românească a Șcheiului, primii cronicari români ai Brașovului născocesc *legenda* originii bulgare a Românilor brașoveni... Această legendă n'a trecut însă nicicând în conștiința masei populului...», iar altădată scrie că «originea bulgărească a Șcheiilor, în a căror limbă nu se află nicio urmă de limbă sau de obiceiuri bulgărești, este o *teorie fantastică*...»⁴⁾

Într'un răspuns al Sașilor brașoveni către împăratul, în legătură cu plângerile ridicate de Români în anul 1737 contra celor dintâi, Sașii scriu: «Atât documentele păstrate în arhiva orașului nostru, cât și scrisorile lor proprii, păstrate în limba lor, arată că venirea lor aici la Brașov s'a întâmplat *circa*⁵⁾ în anul 1392, cu toate că nici atunci nu au venit deodată și în cete («turmatim») ci unul câte unul, *precum i-au atras aici comerțul înștorilor de atunci al acestui oraș*, și ocaziunea de a câștiga bani lucrând la clădirea marelui bisericii catedrale de aici».

Comentând acest text, A. A. Mureșianu observă cu drept: «Este deci *evident* că acei scriitorii sași, care au adus drept cauză a întemeierii Șcheilor numai al doilea motiv, secundar, zărat mai sus, au făcut-o cu intențiunea de a umili și a defăima pe Români...»⁶⁾

Francezul A. de Gérando spune că în secolul al XII-lea se află prima urmă de Români în Transilvania și că întâiul document datează din anul 1224. «Mulți vin din Rumelia și Bulgaria în România (?), începând cu secolul al XII-lea.»⁷⁾ În continuare însă

1) Sublinierea noastră.

2) *Clădirea școlii românești din Brașov de către papa Mihail în anul 1397*, în *Anuarul Institutului de Istorie națională*, IV, p. 201.

3) *Deșteptarea*, anul II, (1907), Nr. 51.

4) *Câteva reflexiuni asupra originii Românilor brașoveni*, în *Gizeta Transilvaniei*, anul 61 (1898), Nr. 193 și 194.

5) Sublinierea noastră.

6) *Op. cit.*, p. 202.

7) *Etude sur les hautes plaines de Transilvanie*, Paris, 1882, p. 26.

amintește și el anul 1392 și foamea din Bulgaria, informat — desigur — de străini.

Aceeași sursă o folosește și Hagi Iordan H. Ghenovici și alți doi care semnează: «Toți Bulgarii dela Rusciuc», când, la 13 Dec. 1823, notează grecește, pe fila unui *Molitvelnic* slavon pe luna August, tipărit în Moscova la anul 1741: «În anul 1392 au venit și ai mei Bulgarii-Slavi la Brașov și spun bătrânii că până la 1700 (sic!) citeau în biserica bulgărește, iar după aceea au început românește...»¹⁾

Stabilirea, pe bază de documente, a originii precise a Românilor din Șcheii-Brașovului, deocamdată nu e cu puțință. Din afirmațiile majorității scriitorilor citați, credem însă că se desprind două concluzii importante: a) Români din Șchei nu sunt Bulgarii de origine și b) ei n'au venit pe aceste plaiuri în anul 1392, ci mult mai înainte.

Nu știm care vor fi fost indestinările și felul de viață al Românilor brașoveni la începutul venirii lor. Socolind însă după ocupațiunile lor de pe la începutul veacului XIX, pe lângă negoț, cei mai mulți trebuie că vor fi crescut o și capre, de a căror lână, lapte și carne aveau nevoie. Această ocupațiune s'a continuat până în ziua de astăzi, când în multe curți sau țârcuri vezi 10-20 de oi sau capre. Curând vor fi început să crească și cai, necesari negustorilor, care transportau până în Apusul îndepărtat, în carele lor încăpătoare, trase uneori de câte 16-20 de cai, diferite materii prime — uneori și cerea, până la Veneția — de unde aduceau articole străine, între altele și material pentru găttane (ceaprazuri). Pe acestea le lucrau femeile pe dosul unei troci anume construite și ajutându-se de două ciocanele. (De aici, probabil, și porecla de «Trocarii») luată astăzi uneori ca o jignire). Vitele lor aveau pășune abundentă pe toate dealurile împrejurtoare, și, mai târziu, când au început a ține și vaci, cirezile lor bogate erau duse de văcari în fiecare zi până în «Poiană»). As-

1) Nr. IV,32 din biblioteca veche a Bisericii.

2) C. Lăcea crede că porecla aceasta ar veni mai curând dela trocele de lemn, în care preocupetele din Șchei își așază marfa lor (mero, pere, cireși, etc.) spre vânzare în piață. (Trocar în *Țara Bârsei*, III (1931), p. 235).

3) Înainte vreme erau tare mulți economi de vite de le zicea oieri, ori mocani, și erau tot una cu Săcelenii, ba erau mai mari ca Săcelenii, și-și făceau

dela haina scurtă, blănită, pe care o poartă Săcuii. În legătură cu portul lor, trebuie să adăugăm și cele cuprinse într'o cronică anonimă, în care se spune:

„După aceste neamuri [descălceătoare, adică de când au fost venirea Bolgarilor la Brașov] s'au strâns mai mulți din altele țări și s'au așezat alica la Bolgareș, precum se arată la vremile de acum, la anul 1780. Spune că mai înainte vremi n'au fost oamenii dela acest loc cu atâtea mândri și zavistie și pizna unul asupra altuia, ci au fost cu dragoste și se iubeau unul cu altul, și aceasta au fost până în vremile care au dobândit Nemții această țară în zilele împăratului Leopold la anul 1687.”

„După aceea, viind niște neguțatori dela țara turcească: Greci, *) alica la Bolgareș, s'au așezat la ulița ce se numește Furcoae, †) și așa începând a-și face case de piatră și purtându-se cu multe mândrii, mai ales muierele lor fiind cu multe scule scumpe și cu sălbi de galbeni la grumazi, care aceștia mândrii n'au ținut multă vreme, numai vro 17 ani până la venirea Curuților. Si așa acești Greci cu totul s'au stins și s'au strâcit.

„După aceea viind iară dela țara turcească niște neguțatori, iar la acea uliță s'au așezat, făcându-și iar case, cheltaind mulți bani și scorbind multe mândrii. Și acesta lucru necuivios s'au început la anul 1765 și alții din neguțătoriai locului s'au îndemnat la aceste lucruri necuivioase a zidi case, la care multă sumă de bani au cheltuit, și a face haine scumpe muiereilor lor și și lor... oșebit de aceasta și hainele, care avea cu cinste a le purta, le-au stricat [făcând] din mentii lungi scurte, din rochi suce, și midere și pieptare cu flori de hir, care la un pieptar și câte 50 de florinți au cheltuit... dar încă la bundele †) care le fac acum muiereilor de mălase, blănite cu samur sau cu jder câte 20 și 30 de galbeni... Nici între preoți nu era mai înainte vremi mândriile, care acum sunt... *)

O parte din acest port îl vor fi adus din locurile de unde au venit, altă parte însă credem că au adoptat-o cu timpul. †)

Ștergarele, care nu se poartă decât în Brașov și Săcele, au putut fi luate chiar după costumele vechilor japoneze și domnițe, care purtau «o maramă subțire, adusă în jurul chipului și întoarsă pe creștet cunună.» †) Tot așa și și «malotele grele

1) Macedoromâni și Greci. (Nota transcriitorului).

2) După numele negustorului Furcă.

3) Malotele. (Nota transcriitorului).

4) N. Sulică: *Instințări*, pp. 15-16.

5) N. Sulică: „Portul bătrânesc al Trocarilor... e identic cu al Fărgeroților, până și numiile”. *Câteva reflexiuni asupra originii Românilor brașoveni în Gazeta Transilvaniei*, anul 61 (1895) Nr. 192.

6) Lucreția Petrescu: „Domnițele și japânele române în Universul din 9 Febr. 1931.

grecești, cu blană) care se purtau pe vremea lui Ipsilanti și «zăbunul cu ceaprazuri și bumbi», purtat și de boier și de jupâneasă, cum arată o zugrăveală veche din biserica Bradu (Buzău †) și altele.

Maria Baiulescu, într'o conferință ținută în cadrul «Astrei» Brașov, încheie astfel: «Ce minunată podoabă este acest port, cu rochiile largi din brocate de mătăsuri grele, cu vestele găite cu bumbi prețioși, cu marama sau ștergarul de borangic, subțire ca firul de paienjen, cu brănele minunate încheiate cu paftale de metal și sămănate cu pietre scumpe, cu salbe de galbeni la gât, cu mantale de atlasuri grele, găite cu blăniuri, așa numitele malotele. Este atât de original acest costum, care nu se poate asemăna cu niciunul din celelalte porturi și denotă o dovadă a unor vremuri de patriciat, pe care le-au trăit antecesorii poporului din Șchei.» †)

Ce păcat că acest frumos port este astăzi pe cale de a dispărea cu desăvârșire!

Pecetea Bisericii,
din 1830 (ceară).

1) *Id. ibid.*

2) *Gazeta Transilvaniei*. 1929, 28 Aprilie, No. 14. — G. Barițiu admira și el portul bărbătesc din Șchei, când scria: „Până în anul 1848 locuitorii români, frunzații din Săcele și locuitorii din suburbia Brașovului se purtau în toga lungă de pânură albă curată, tivită cu negru (pretexta) și la măneca cu refrec îndoit; așa îmbrăcații mergeau la sfânta biserică, la solemnități familiare, la autorități publice și cu alte ocazii... Un port mai demn de bărbat nici că se mai poate. (*Portul național la poporul nostru român în Transilvania*, anul XX (1889), Nr. 9-10, p. 76).

Pecetea Consiliului Parohial
dela sfârșitul secolului trecut.

Biserica Sf. Nicolae.

Ca orice nouă așezare creștină, Români brașoveni se vor fi gândit din primele momente să-și facă și o biserică, în care să se poată aduna ca să mulțumească lui Dumnezeu pentru ajutorul dat, și să-l ceară și pe mai departe.

Atât Popa Vasilie, cât și Radu Tempea II., încep istoricul Bisericii cu «anul 1484, iar dela Adam 6992, iar din venirea Bulgarilor 92», ceea ce ar fi un fel de «ab urbe condita». «Intr'această vreme fost-au preot aici în Scheai la sfânta besearecă cea de lemn, până n'au fost ridicat Scheaii besearecă de piatră, anume popa Pătru...»

Dar, într'o «Insemnare despre Sfânta Biserică a Bolgarsechiului cea veche [cu] hramul Sfântului Nicolae», aflată în «Catalogul»¹⁾ din anul 1717 al Bisericii, însemnare care trebuie fixată între anii 1770 și 1780, se spune: «La anul dela Hristos 1292, venind Bulgarii lângă cetatea Brașovului, și-au făcut o cruce de lemn în Scheai, coperită cu șindriță, și după mulți ani apoi,²⁾ în locul crucii aceia și-au ridicat o biserică de lemn către anul dela Hristos 1403...»³⁾

Încă o dovadă deci că Români erau aici în anul 1292. Dacă ar fi venit pe la anul 1392, ar fi putut ei avea o biserică după 11 ani?

Pormind dela această dată, în ședința sa din 22 Martie 1903, Consiliul Parohial aduse hotărîrea ca în acel an să se serbeze jubileul de 500 de ani al Bisericii și dădu autorizație Comisiunii

1) Biblioteca veche a Bisericii Sf. Nicolae, Nr. VII/2, p. 175.

2) În cronica din anul 1836, a lui Ioan Jița, se spune: «...Și această cruce au stătut mai multe veacuri», ceea ce pare exagerat.

3) Sublinierile sunt ale noastre.

Permanente să ia măsurile necesare în acest scop. Procesele verbale ale Consiliului nu ne mai spun ce s'a făcut. Întâmplător însă am ajuns în posesia unui «Proiect de program pentru jubileul de 500 de ani al bisericii Sf. Nicolae» din Braşov-Schei, tipărit în tipografia Ciurcu & Comp. pe 4 1/2 pagini în 8°, în care se schiţează ordinea serbărilor, fără a se anunţa însă luna şi ziua.

Acastă tipăritură constituind o piesă atât de rară — poate unică — şi având în vedere interesantul ei cuprins, dăm în nota cuprinsul ei întreg.¹⁾

Altă dovadă — şi mai elocventă — ne-o dă bula papii Bonifaciu al IX-lea, din 15 Dec. 1399, în care acesta spune că, aflând că «în oraşul Corona, aşezat la marginile creştinătăţii diecezei [catolice] a Strigoniului, în care mulţimea Grecilor, Românilor, Bulgarilor, Armenilor şi altor necredincioşi au o biserică pentru

1) »Ziua I-mă: 1. Primirea arhierilor şi oaspeţilor. 2. Vecernie la fosta cruce de lemn (azi cruce de piatră în curtea bisericii). 3. După vecernie conduct cu forţe (şi eventual serenade)... 4. Seară de cunoştinţe. Ziua II-a: 1. Serviciu divin în biserica cea mare şi parastas pentru întemeietorii, donatorii, capii bisericii din Ardeal, al bisericilor cu cari biserica noastră a stat în legătură ierarhică (Ungrovlahia, Râmnice, Ierusalim, Constantinopol, Carloviţ), pentru toţi diaconii, preoţii şi protopopii... (În decursul liturghiei discurs ocazional: «Tăria credinţei»). După terminare, încununarea mormintelor cunoscute. 2. Recepţiuni. 3. După amiază: intrarea tuturor oaspeţilor şi subilanjilor în biserică, unde se va rostii un discurs ocazional (despre trecutul Românilor din Schei: Venirea, petrecerea, luptele religioase, etc.). 4. Seara bal. Ziua III-a: 1. Serviciu divin în biserica cea mare şi în cele 2 parastice. 2. Expoziţie: a) diferite cărţi vechi (tipărite). b) diferite manuscrise. c) acte vechi privitoare la diferite cestiuni... d) haine vechi bisericesti. e) icoane şi vase vechi. f) portul local vechiu. g) instrumente folosite la lucru (ciocănele şi roamp). h) galone pregătite cu ciocănele. i) după posibilitate portretele bărbăţilor toţi în serviciul bisericii şi arhierilor cu care biserica a stat în legătură ierarhică. l) album al bisericilor din Ţara Bârsei. (cu această ocaziune să se pună bază unui muzeu rom. în Schei). 3. Banchet. 4. Concert. Ziua III-a: 1. Parastas la fosta cruce de lemn... 2. Masă pentru popor (Pomană). 3. Serbare populară. (Grupă din toate părţile Scheiului, eventual şi din alte sate; grupele junilor)... 4. Concert popular... Nota: a) anunţarea petrecerilor să se facă prin salve de puştile, b) biserica să capete numirea veche de „more”. c) Să fie înzestrată cu un *arhieru*, slujitor al altarului, d) diaconul să aibă rangul de *arhidiacon*, e) să se compună un imn ocazional, eventual o piesă mai mare literară-muzicală, cu subiect din viaţa Românilor braşoveni, în care să se cuprindă toate obiceiurile şi melodiile particulare ale Românilor din Schei...»

Păcat că acest jubileu nu s'a serbat — după informaţiile ce avem — decât printr'un simplu parastas. Câte lucruri nu s'ar fi realizat şi nu ne-ar fi rămas pentru lămurirea unui atât de interesant trecut!

folosinţa lor şi cultul lui Dumnezeu», trimitte o scrisoare de indulgenţă pentru convertirea acestor necredincioşi («infideles») la catolicism¹⁾.

România erau deci de mai mult timp aici, pentru ca în 1399 — după socoteala celor vizaţi: la şapte ani dela sosirea lor pe aceste plaiuri! — să aibă o biserică a lor, despre existenţa căreia avea cunoştinţe chiar şi capul Bisericii apusene. E vorba doar de evul-mediu, plin încă de întunec, de nesiguranţă, de păgânism şi de atâtea credinţe deşarte, ceea ce e mult!

Dar mai avem o dovadă! În «Insemnări cronologice despre Biserica Sf. Nicolae din Braşov, scoase dintru un protocol vechiu al Bisericii» şi publicate în «Foaia pentru minte» (1853, p. 77), se spune: «Fundarea acestei biserice se trage dela venirea Bulgarilor la Braşov an. 1292 (dela Adam 6800). Aci dându-le Mag[istratul] voie, şi-au ridicat o cruce de lemn şindilită, care le slugea în loc de biserică. După ce s'au învechit şi stricat crucea prezisă, au cerut voie dela Mag[istrat] şi li s'au dat să-şi facă o biserică de lemn cu hramul [Adormirea] Sf. Născătoarei de Dumnezeu, care şinu un secul²⁾».

În nota la care ne trimitte această însemnare se mai spune: «Noi premitem aceste însemnări cronologice cu scop de a mai împărtaşi încă şi alte documente şi hrisoave sunătoare pentru această biserică, care e cea mai veche şi cea mai mare din toate bisericele Ardealului românesci n[e]u[n]ite. Istoria are neapărată trebuinţă de asemenea date şi documente. Red[acţia].»³⁾

Rămâne deci stabilit că prin anul 1292 Românii din Schei aveau o cruce, în jurul căreia îşi înălţau rugile lor. Poate să fi avut şi un preot sau un călugăr, adus cu ei din patria veche, sau din vreun sat din jurul oraşului! Date în această privinţă ne lipsesc însă.

Către anul 1403 — dacă nu şi mai curând — ei aveau chiar o bisericuţă de lemn, la altarul căreia slugea — în anul

1) Zimmermann-Werner-Müller: *Urkundenbuch...* III, p. 147.

2) În „Codex Kretzulescus“ (*Revista pentru istorie*), XI, 1910, Partea I, p. 266) se spune: „...Ca să se roage şi ei lui Dumnezeu“.

3) Astfel de însemnări au fost multe, copiate după altele, mai vechi. Le aflăm în registrele de inventar, la sfârşitul cărţilor de cult. Multe din ele au dispărut însă, înstrăinate sau pierdute. Dintre acestea face parte şi cea citată, existentă încă acum 88 de ani, dar pe care noi nu am mai aflat-o.

1484 — popa Pătru, întâiul preot amintit în cronicile Popii Vasiliie și a lui Tempa, la Doctorul Popp¹⁾ și la alții.²⁾

Dar lucrurile nu stau astfel. Într-adevăr, înainte de popa Pătru a fost preot aici popa Costea, pentru care Basarab cel Bătrân scrie în 1477 Brașovenilor: «...Vă dau de știre despre popa Costea că e omul nostru și mi-a slujit domniei mele; astfel doresc să-l puiu la o biserică lângă domnia mea ca să-l hrănesc și să-l miluesc, fiindcă este omul nostru și mi-a slujit domniei mele de multă vreme. Deci vă rog ca pe niște buni prieteni ai mei să-l petreceți frumos și cu cinste, ca pe un om bun după voia noastră...»³⁾; iar la 8 Aprilie 1477 scrie latinește aproape același lucru, arătând și unde locuia: «...Costha presbyterum in platea Bulgarorum existentem...» (în strada Bulgarilor⁴⁾). Ion Bogdan adaugă: «Costea, popă în Scheii Brașovului, între 1474 și 1477». Gr. G. Tocilescu⁵⁾ ne dă anul 1475 și nu 1477.

Deci acest Costea este întâiul preot pe care-l cunoaștem la altarul acestei biserici, și nu Pătru cel bătrân.

Lespede de pe mormântul lui a fost descoperită în vara anului 1941, cu ocazia săpăturilor făcute în biserică pentru renovarea ei, lucrare cerută insistent, de mai mulți ani, de către I. P. S. Sa Mitropolitul Dr. Nicolae Bălan. Această lespede, care, — din nenorocire — a fost spartă acum în șapte bucăți, dar care trebuie neapărat să fie oricum reîntregită, chiar dacă ar fi prinsă în legături de fier, a fost aflată aproape de amvon și poartă următoarea inscripție bine citeată, în slavonește, pe care o dăm în

1) Lucrarea acestuia despre Biserica Sf. Nicolae o cităm după Ion Mușlea: *Viața și opera Doctorului Vasilie Popp (1789-1842)*, Cluj, 1928, p. 155.

2) V. Spiridonci în ziarul *Cuadrantul*, Nr. de Crăciun 1940 scrie: «La 1224 s'a clădit biserica Sf. Bartolomeu [evangelică], în același timp poate cu Biserica Sf. Nicolae din Scheii», dar nu aduce nicio dovadă în sprijinul presupunerii sale.

3) I. Bogdan: *Documente și reșetele pribitoare la reșetele Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902, Nr. 97, p. 123. — Tot popa Costea trebuie să fie și preotul amintit în scrisoarea lui Dragomir al lui Manea, vornic sub Radu cel Frumos (1474-1478), către Sașii brașoveni, în care spune: «...Și să vie cu ei și popa din Schei, aici vă este bun prieten, și dacă ar fi chiar unul dintre ai voștri, n'ar fi [așa de bun] pentru voi cum vă este el». (Id. *ibid.*, p. 263).

4) Id. *ibid.*, Nr. 281, pp. 334-335.

5) În 534 *documente istorice slavo-române*, Nr. 97, p. 92 spune că la 1475 Basarab Laiotă roagă pe Brașoveni să petreacă cu cinste pe popa Costea, căci Domnul voește a-l pune la o biserică în Tara Românească.

Piatra de pe mormântul popii Costea, descoperită cu prilejul reparațiilor din anul 1941. Ea a fost aflată în partea de Nord a bisericii, în fața treptelor pe care urci în amvon (locul este marcat în pardoseală prin plăci de altă culoare), unde a fost adusă de pe mormântul preotului răposat la 2 Oct. 1477.

traducere românească: «Anul 1477, luna Oct. 2 zile s'a prîs-tăvit robul lui Dumnezeu popa Costea din Brașov. Veșnica po-menire».

Se vede că moartea l-a surprins pe popa Costea înainte de a da ascultare chemării voievodului muntean care, după ce fusese pribeg prin Brașov, unde a fost ajutat de acest preot, voise să-l răsplătească punându-l preot la o biserică aproape de reședința sa.

Al doilea preot, — care nici el nu figurează nici la Doctorul Popp, nici în cronică, — e popa Coman, contemporan cu popa Pătru (Ion Bogdan ne dă anii 1482-1496) și pe care Vlad Vodă Călu-gărul îl chema peste munți ca și pe un oarecare Radu din Schei, scriind între anii 1482 și 1496 județului și celor 12 pargari din Brașov: «...Și mă rog și cer dela domnia voastră, ca dela niște prieteni ai mei, pentru popa Coman și pentru Radul, care voiesc să vie în țara domniei mele, să nu le faceți greutăți, ci să-i lăsați în pace, pentru voia mea... căci când eram în nevoie, mult

În anul 1736 ei se plâng apoi că Românii au făcut din nou mizerii Magistratului, voind să înființeze o republică separată, ca să nu mai fie dependenți de oraș, ceea ce mai încercaseră în patru rânduri, căutând cu toate mijloacele și puterile să-și formeze un Magistrat separat, pentru a distruge cetatea¹⁾. Iată care erau acele precise ale Sașilor:

1. Mai întâiu, în anul 1615 acești «raii» au început în mod volnic a-și institui și deslitui preoții, fără să avizeze Magistratul [care este] «episcopul și patronul Bisericii românești din Brașov». (E vorba de neînțelegerile dintre preoții Stan și Constantin).

De fapt prima încercare, tot după «Collectanea...», este cea din anul 1600, când la 1 Oct. «Bulgarii» au trecut de partea lui Mihai Voievod și au voit să intre prin surprindere în oraș, escaladând zidurile, «dar cu ajutorul lui Dumnezeu au fost respinși».²⁾

2. În anul 1707 ei cauzară neînțelegeri urite, vrând să aibă jurisdicție separată și diferite libertăți, dar nu putură face nimic.

3. Tot așa și în anul 1728.

4. În anii 1735-1738 făcură același lucru, când pe sub mână încercară să-și ducă la îndeplinire planurile lor «păgubitoare», pe care le urmăreau de mai mult de o sută de ani, trimițând în ascuns pe popa Statie și pe Cristof Voicu la Curtea din Viena, pentru a cere dela împărat libertăți pe care până atunci le aveau numai cetățenii brașoveni [Sașii!], precum și următoarele drepturi:

- a) de cetățenie («jus civitatis»).
- b) administrație municipală («jus municipale») și în special județ, primari și Statul lor, de care să fie dependenți, pentru ca să-și poarte proesele și alte afaceri.
- c) în tot anul să-și aibă târgurile lor separate în Schei.
- d) zile de târg peste săptămână.
- e) prăvălii [cu ușa la stradă] înăuntru și înafară de oraș.
- f) bresle speciale ale lor.
- j) dreptul de a fiine cărciumei și a vinde vin.

Ei își și designaseră funcționarii și membrii Sfatului — zice cronicarul sas. Moșoș avea să fie județ, Löbel (un Sas nemulțumit, pe care-l atrăseseră de partea lor) ajutor de județ, Duma primar, (ginerile acestuia, logofătul românesc Găumlea, a denunțat însă acest plan județului Herbert, care imediat a căutat să im-

1) *Collectanea...* I, p. 367 seq.

2) *Ibid.*, p. 388.

piecede planurile Românilor), Pricop proquestor și Ilie Birt căpităn, etc. Ba hotărâseră să niveleze și drumurile de «După ziduri» și «Dintre grădini», pe unde să transporte mărfurile și alimentele. Pe scurt aranjaseră totul în folosul lor, pentru ca cetățenii să fie cu totul ruinați și cu timpul duși de nas de proștii de Valahi.¹⁾

Românii își bazau pretențiile pe:

a) o diplomă a împăratului Leopold, cum aveau și Românii din Timișoara și din Alba-Iulia. «Dar cei interesați pe Bulgarii noștri astfel de lucruri?»

b) Scheiul, unde locuiesc ei, numindu-se și Bolgarseg sau Scaunul Bulgarilor, în conformitate cu această numire veche, să aibă și jurisdicție separată.

c) suportând greutățile ca: tribut, încartuire și altele, înlocmai ca și ceilalți cetățeni, să se bucure și ei de beneficii și drepturi. Cronicarul sas nu uită însă să adauge că ei—Sașii—sunt primii locuitori ai acestei țări, că au privilegiul și drepturi dela regi și principii, pe când Românii, sunt numai tolerați, că nu formează în Transilvania o națiune, ci doar un popor.

Continuă apoi, arătând că numai oferind daruri la Curtea din Viena și generalului Vallis, au putut afla un sprijin oarecare, cu ajutorul căruia ar fi reușit poate, dar Sașii și-au dat toată siliința să înnașe în față republica românească, luptând «pro aris et focus» (pentru biserică și vatră) ca să nu-și piardă drepturile.

Atunci a trimis județul Herbert la Viena cronică, tradusă în limba latină, a Popii Vasiliie, dovedind cu motive puternice și cu multe documente vechi și nouă că Românii sunt atârnatiori de Magistrat. În același timp, el prezenta pe membrii proiectatului Magistrat românesc așa cum știa el: Moșoș și Löbel învârtiseră în tinerețea lor roata fanurilor din Brașov, Duma era un ucigaș, care-și omorisre în stradă stăpânul — un negustor «turc» — je- fuindu-l.

1) N. Iorga scrie, în legătură cu aceste lucruri: «Gocmanii, năstăvnicii bisericii... sunt căpeteniele acestei republici românești, care-și are legături în străinătate, cunoscutele și admise de Sfat... În curând, la 1735, Scheiul vor începe o luptă contra strictețel privilegior săsești, care se va isprăvi la 1784 cu o deplină birușină...» (*Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 307). — Tot Iorga scrie (*Sate și proși din Ardeal*, pp. 303-304) că în corespondența episcopului Novacovici se află o versiune fără dată, în care, ca și înainte, Eustatius Vassilievich, (textul este în limba latină!) presbiter și paroh al bisericii *catedrală* din Schei, și negustorul Gheorghe Hârs, în numele Românilor brașoveni, cer împărțeseli să le dea drepturi...

La 15 Ianuarie 1736, doi senatori din Magistratul săsesc fură trimiși în deputație la Sibiu, pentru a termina odată cu această afacere, după ce mai întâiu toate breslele și dregătorii satelor fuseseră convocați în fața Sfatului ca să-și arate nemulțumirile față de Români. — Sașii recunosc însă ei înșiși că delegații lor nu făcuseră multă ispravă «cu acești Bulgari încăpăținați» doar că Blochilor nu li se acordă nici o audiență [la guvernator].»

La 19 August publicară apoi din toate amvoanele bisericilor ca niciun cetățean să nu vândă Valahilor vreo bucată de pământ.

Cronicarul descrie în urmă depesirea lui Tempea, care nu voise să recunoască pe preotul înstituit de județ, ba se și exprimase că acesta nu are să le poruncească lor, Românilor.

În urma atâtor neînțelegeri, guvernul trimise pe comitele Sașilor, Bausnern, la Brașov, unde sosi la 25 Aprilie, încercând să pună capăt certei. El nu putu face însă nimic, căci Românii apelară din nou la Curte...

Iată care erau adevăratele relații între membrii celor două națiuni conlocuitoare!

Câteva citate ne vor da o idee fidelă și despre interesul ce-l aveau Sașii de atunci față de religia noastră și de starea culturală și socială a concetățenilor lor români. Astfel, fiind vorba de încercările de a-i atrage la legea lor, «Collectanea»¹⁾ scrie: «Magistratul nostru, din datorie și obligație «duhovnicească», încă cu ani de zile înainte a încercat să-i scoată pe acești proști («einfältige») și superstițioși Bulgari din orbire la adevărata lumină și din rătăcire la adevărul curat, și anume într'un mod («maniere») spiritual (la anul 1550 M. V. Wagner făcuse să se tipărească Catehismul în limba grecească, ba și Noul Testament, etc.)

Marcus Fronius a intervenit ca preoții valahi să nu intre în cărciume și să se imbete, lucru pentru care pe papa Statie cel cu nasul gros și roșu l-a și ocărit («ausgefäzelt» de câteva ori, iar Herbert [județul] a ordonat ca Valahii condamnați la moarte să fie pregătiți de preoții lor, pentru ca nenorociții să nu treacă nepocăliți — ca până acumă — în cealaltă viață și să-i însoțească până la locul de pierzare, pentru ca iezuiții să nu se mai poată oferi ca însoțitori ai lor.

În anul 1737, un hoț din Rășnov fiind condamnat la spânzurătoare, deputații-senatori au spus preotului [român] să-l pre-

1) Vol. I. pp. 383-384.

gătească pentru moarte. Prostul de popă înțelesese să-l premenască și când cei doi îl întrebară: «Geit uley pe voynitse? (Gătitu-l-ai pe voinic?), el răspunde: «Ke jeste gat, a trasz sche kemache albe! — O, stolidă simplicitas!»)

De altfel, Sașii își făcuseră încă din anul 1735 un fel de carte neagră, în care își însemnau pe dușmanii lor. În fruntea acestora se aflau: Tempea, apoi «Statie cel bețiv, cu nasul puru-roșu și hoț de târguri», Petcu, Duma, Hârs, căpitanul Birt și alții.²⁾ De altă parte erau trecuți binevoitorii sau indiferenții («benevoli aut indifferentes»), în fruntea cărora se afla popa Teodor.

Acesta, cu toată protecția și asigurările Sașilor că-l vor sprijini, nu mai avea pace în suflet de când cei zece ariherci din Serbia trimisese rătea lor de blestem, în care se spunea, între altele:

«...Năicum să nu-l cunoașteți de protopop, și blagoslovenete dela el năicum să nu luați. Iară acest popă Teodor năicum să nu se amestece, sau să îndrănească, până nu va sta înaintea pravoslavnicului săbor al preasfințitilor ariherci... Iară de se va mai umfla cu protivnia lui, și nu se va arăta cu plecăciune către preasfântul săbor, atunci să fie proclat întru protivnia sa cea drănească, și afară din Sfânta Besaerea, ca un călcător cel de Dumnezeu date puteri săbornicestii și apostoleștii Besaerei, și cineia lui să fie cu toți risipitorii Sfintei Besaerecel lui Hristos...»³⁾

Cronicarul sas Michael Gottlieb von Hermann ne spune că scrisoarea de afurisanie a fost citită de Tempea în biserică în ziua de Bobotează a anului 1738. Deci tot poporul știa că Teodor este afurisit și că trebuie ocilit ca un ciumat. Hermann mai spune că Tempea însuși ceruse această scrisoare mitropolitului Ioanovici, în care se mai adăuga ca nimeni să nu îndrănească a mai sta de vorbă cu el, altcum și acela, ca și popa Teodor și Magistratul (?) va fi excomunicat și afurisit, sub care afurisanie vor cădea și cei care vor mai intra în casa lui...⁴⁾

Ce era să facă Teodor? Intrase în joc și trebuia să joace. Se duse deci și la vecernie — era ajunul sărbătorii Soborul

1) *Ibid.*, pp. 387-388.

2) Între ei se afla și popa Dumitru Troacă, care trebuie să fie porecla preotului al șaselea, amintit în statistica din anul 1733.

3) R. Tempea: *Op cit.*, pp. 147-148.

4) *Das Alte und Neue Kronstadt*, I. pp. 193-195.

Pag. 117.

26. *Tinda cea mare* zugrăvită vechie, cu 5. stâlpi de zid, ferestri 3. În mijloc o gratie de fier în ceea ce iaste îngropată Domnița Soltana, fata Mircii V[oiev]od și Doamna lui Petru V[oiev]od [leat] 7080 [=1572].

Această tindă are 2 uși de fier, cea despre Ciocrac de lemn, cea despre Prund.

27. *Tinda cea mică* are ferestri 3. și o ușă mare de fier.¹⁾

28. Pe tinda cea mare iaste *clopotnița cu 4. turnuleațe*, cu blehi alb coperite, cu 5. cruci de fier cositorii și cu bășici de aramă poleite. În bășica cea din miș[lo]c e tăblița de aramă scrisă, fundatorii și înnoitorii Bisericii. Clopote 4. Toacă de fier și de lemn.

29. Pe tinda cea mică *turnul ceasornicului* acoperit cu blehi alb, deasupra căruia o cruce de fier imbrăcată cu blehi și cu bășică poleită. Ceasornicul nou de Graț cu fărtele și cu un clopot mare.

S'au zidit turnul ceasornicului la anul 1751.

30. Înaintea Bisericii sânt pe stâlpi zugrăviți 4. Evangheliști, Hristos și B[ogorod]ița, măc[e]nii Gheorghie și Dimitrie. Deasupra ușii hramul, S[ântul] Nicolai, deasupra lui Ap[osto]lii Petru i Pavel, cu mucenia lor. Deasupra acestora Invierea lui Hristos, cu 4. după Inviere arătări ale lui Hristos.

De[asupra] acestora e scris latinește:

«*Pia Liberalitate Elisabethae Petronae Monacatricis Totius Russiae Imperatricis Invictae, Hic Sacer Locus est renovatus.*»

* * *

Și acum, să rezumăm și să încercăm să stabilim de când poate data biserica și prin ce transformări a trecut ea:

Dacă Șcheii din Brașov, despre care Hasdeu spune precis că sunt «Români dela Dunăre»²⁾, au venit și s'au așezat aici în anul 1292 și după acest an, ei au trebuit să-și fi făcut, încă în același an, — cum spune și cronicarul din «Foaia pentru minte...» — o cruce, care să le servească ca loc de închinare.

1) Aici, în colțul dela Nord-Vest, se află un vas în formă de cristelniță, cu scurgere în pământ, în care se aruncă apa dela botez. Făcut din piatră, el a avut și o inscripție, care însă a fost acoperită cu vopsea groasă. În inventar este numit: «cristelnița din bolnița».

2) *Etymologicum Magnum Romaniae*, IV, p. 55.

Biserica de lemn și-au ridicat-o nu în anul 1399 și nici în 1403, ci încă în anul 1299, sau în anii imediat următori, altcum papa Bonifaciu al IX-lea n'ar fi avut de unde să știe, înainte de 15 Decembrie 1399, că Grecii, Românii și Bulgarii de aici aveau o biserică.¹⁾

Acest modest locaș de închinare va fi fost de dimensiuni foarte reduse (potrivite acelor vremuri), iar cronicarul din «Quellen»²⁾ spune că era construit din scânduri («aus Brettern»).

Doau sute de ani mai târziu, când numărul Românilor de aici se va fi mărit — atât prin nașteri cât și prin nou veniți, din «Bulgaria» ca și din alte părți — și când starea lor materială devenise mai prosperă, ei s'au gândit să-și facă o biserică de piatră.

La anul 1495 s'a cerut în acest scop aprobarea «domnului de pământ»³⁾

Conform unei hotărâri a sinodului episcopilor catolici, ținut la anul 1279 în Buda, «schismaticii» adică ortodocșii, nu puteau să-și facă în acele vremuri biserici sau caple, nici a sluiji în ele, de aceea aprobarea li se dădu numai după un răstimp de 17 ani, la 1512, când Neagoe Basarab ajunse pe tronul Munteniei.

Ridicarea clădirii se începuse încă sub Vlad Călugărul, cu ajutorul lui și al unor creștini localnici. E mai probabil însă că au fost mai mult pregătiri de zidire, ca de ex. adunarea materialului necesar și fixarea locului, ceva mai spre Nord dela biserică de lemn.

(N. Iorga spune uneori: «...Zidită de Neagoe, refăcută de Petru Cercel...»⁴⁾ iar altădată: «...Nu Neagoe, ci Vlad Călugărul a fost Domnul darnic pentru clădirea bisericii la 1494—1495...»⁵⁾ și iarăși, altădată, nici nu-l amintește pe Vlad, ci numai pe Neagoe, Petru Cercel, Aron, Mișai Viteazul, Brâncoveanu...⁶⁾, pentru

1) Presupunerea că acești ortodocși nu puteau fi decât negustori care treceau prin Brașov, dar nu erau stabili aici, nu poate fi acceptată. Cine și-ar fi făcut în acele vremuri biserică în oraș străin?

2) Vol. IV, p. 53.

3) *Quellen*, IV, p. 90.

4) *Art et littérature des Roumains*, Paris 1929, p. 57.

5) *Brașovul și Românii*, p. 313.

6) *Istoria comerțului românesc, I, epoca veche*, București, 1925, pp. 308—309.

Derept aceasta, fraților, precum ați auzit că s'au întâmplat în trecoți ani, de aici înainte vă indeletniciți și vă trezviți, ce iaste al Svinței Biseareci chivernisiți, purtați grijă la toate ce au dăruit Dumnezău, că ce iaste mai rău decât sluga rea: au nu se va lega și de mâni și de picioare și se va arunca [în] întunecatul cel din afară? Nu vă rușinați la derept, sama Bisearecii cât mai des să lătuiați, că precum iaste sluga cu stăpânul, cu atâta se mai îmbărbătează.

Pag. 36

Multe am scrie-vă în urma noastră, iară socotim că cel ce nu se va înfricoșa de atât, ce pohtoreală îi mai tribuiaște; aceasta zicem, preoții negurați orășanii să nu-i primască la Svânta Bisearecă i gocimanii așjiderea. Zeace oameni de treabă, cu frica lui Dumnezău, să fie giurați, în tot ceasul să nu vă lipsască. Murind gocimanul, să fie tunul din cei zeace, sau fiind blestemat gocimanul, scoateți-l, rândușiți altul; moare giurat, puneți altul, om gimanul, derept, nu strein de oraș. Pus-am acum pre acest negurați pentru multe nevoi care se întâmplară într'această țară, căci au fost părinții lui încă aici și el au fost de oraș, anume Dumitru Nona. Deci de va fi om bun și cu dereptate, Dumnezău să-l miluească. Iar de va fi să facă vro glăceavă sau să se ameștece într'alte lucruri care n'au fost, sau măcară de s'are și uni cu alții din giurați, sau din orășani, sau și cu alții, măcar și preoți, a facerea vro pagubă Svinței Biseareci, sau orașului, preoților, sau în ținterimul Svinței Biseareci, sau măcară carele are mai pune om strein giurat la Svânta Bisearecă, unii ca aceia să fie supuși blestemului carele s'au zis mai sus celui înfricoșat întru tot. Amin.

Iară darul și cunoștința și mila Domnului nostru Iui Ius Hristos să fie spre capetele celor care vor păzi acestea toate ce s'au scris în cartea aceasta, cu blagoslovenia părinților și a tuturor care s'au scris pre nume mai sus.

(ss) *Protopop Văsiu Hoban*

Mai mic decât toți întru preoție rugători

(ss.) *Florea.*

(ss.) *Pop Văsiu Grid.*

(ss.) *Erei Crâstea snă protopop Stăicu.*

De câte ori s'are face și are luoa sama Svinței Biseareci, datori să fiți ca și aceasta totdeauna să o cetiți, care mai sus s'au scris.

(ss.) *Stoica Postovaria Gociman.*

(ss.) *Gheorghei Vătaf gocimanul.*

Pis az mnogo greșnic și al dumnealorvoastre mai mic.

(ss.) *David Corbea.*

1) Sub numele lui Corbea mai sunt scrise două rânduri care nu s'au putut descifra.

II.

Introducere la „Inventariul și însemnare despre dăruite odoară S[ș]intei Biserici. Inventariul și însemnarea benefactorilor care au dăruit ceva odoară S[ș]intei Biserici. 1759 Iunie 1^a.)

Aceasta n'am lipsit a nu o pune întru știința cărora o ar vrea să știe pentru Svânta Biserica dela ce ani se trage fundăția ei, pentru că când au venit Bolgarii lângă Brașov, au umbat cursul anilor dela Adam : 6800 (1292) unde le-au dat loc cum se vede Sionul, ca să facă o cruce de lemn șindilă, care stând în mulți ani, după învecchire au rugat pre Magh[istrat] și le-au dat voie de au făcut o biserică din lemn, fiind hramul Svântului Nicolae, și așa după 92 de ani la acea vreme au fost preotul Petru, care au stătut la tot lucru cu îndrăzneală. Deci când au fost cursul anilor 1495 fost-au pre acea vreme județ Mihail Nifer. Într'această vreme s'au sculat oamenii din Șchei cu acest preot și s'au dus în Țara Rumânească la prea Milostivul Domn Io Neagoe V[oi]e[ș]od de s'au rugat pentru Svânta Biserica Șcheiului. Atunci Măria Sa ca un Milostiv ce vărsa în toate părțile răurile milostivirii spre lăcașul lui D[um]nezeu, au și scris cărți la Cinstitul Magh[istrat] precum să-i dea voie să facă o biserică de piatră la Șchei, trimițând și daruri bogate la Domni, și așa s'au dat voie ca să facă pu cum îi va plăcea, care după aceia au trimis și mulți meșteri, dându-le întâiu izvod cum să o facă, carii s'au apucat de o au și făcut-o foarte degăb. Însă n'au putut-o isprăvi de vreme ce obicinuita moarte nu l-au lăsat, și au rămas oltariul și tinda și clopotnița neisprăvite. Așadară la anul 1508 fiind alt preot Enea protopop mare, cu altul, popa Mihai, aceștia încă s'au dus la Măria Sa lo Petru V[oi]e[ș]od Dimitrie Cercel, fiul lui Pătrașcu Vodă, Domnul Țării Muntenesci, și iară cu știrea Magh[istratului] au lucrat de au ridicat tinda Bisericii, și oltariul și Biserica cea mare la a. 1593. Iar când au fost anul 1595 s'au sculat lo Aron V[oi]e[ș]od, Domnul Țării Moldovii, de au ajutat din ce n'au fost isprăvit Petru V[oi]e[ș]od, Aron V[oi]e[ș]od au isprăvit, că au zugrăvit Biserica muierilor și au înălțat turnul. Deci după aceea, a. 1599 au venit Mihai V[oi]e[ș]od din Țara Muntenescă și au ars câteva sate din Țara Bârsei; atunci au ieșit la întâmpinare județul Cetății Brașovului Turve și cu popa Mihai dela Biserica Șcheilor și cu părgari cu multe daruri și au făcut pace să nu strice districtul Țării Bârsei. La Aug[ust] 25-go.

(ss.) *Didascalul Radu Duma Cânt[ăre]ț B[iserica] Brașovului* 1)

1) Registrul No. VII/3, p. 2.

2) Cf. I. Pricșu în *Gazeta Transilvaniei*, a. 1920, No. 250.

ERORI DE TIPAR OBSERVATE

Pagin*	Rădăut	În loc de	Citesc
128 n. 1.	1	1661—1771	1661—1711
128 n. 1.	2	1689	1809.
208	18 de sus	filii și fiicele	filii și fiicele
215	5 de jos	4 de denari	4 denari
217	1 de sus	Milostive	Milostivi
242 n. 1.	1	Anexa III	Anexa XIII
334	13 de sus	1927	1928—1929
342	7 de jos	din stânga	din dreapta
343	4 de jos	(1929)	(1928—1929)
361	9 de jos	catasul	cafusul
386	6 de jos	tindea	tinda
389	2 de jos	Încredințez	Încredințeze
394	12 de jos	Neunethi	Neunethi
395	3 de sus	Aldöld	Alföld

CUPRINSUL

	Pag.
Introducere	7
Brașovul și România din Schei. Originea, ocupațiile, viața și portul lor	15
Biserica Sf. Nicolae	47
Dela protopopul Mihai până la protopopul Vasii Grid (1605—1700)	95
Dela protopopul Vasile Grid până la moartea lui Radu Tepeș II (1700—1742)	131
Edificiul Bisericii în anul 1761 și evoluția lui	239
Tezaurul Bisericii:	
a) Manuscrise și cărți vechi	251
b) Alte dooaze	280
Avecea imobilă a Bisericii	332
Cîmîtirul	339
Uși, porți și porțițe	342
Hramul	344
Pomelnicele	346
Hrisoavele	349
Biserica — așa cum au văzut-o alții	353
Seria preoților până la anul 1742	365
A N E X E:	
I. Introducere la inventarul de sculele Bisericii dela 1685 până la 1781	371
II. Introducere la inventarul dooazelor dăruite	375
III. Inventar de sculele Bisericii dela 1685 până la 1781	376
IV. Catalogul Bisericii Scheller	387
V. Cheltuielile Bisericii se plătesc din agoniselele preotului Teodor Băran	393
VI. Preotul Teodor este iertat de plata cheltuielilor	393
VII. Salvus conductus-ul episcopului N. Metetevici	394

	<u>Pag.</u>
VIII. Scrisoarea mitropolitului V. Ioanovici către Scheieni	395
IX. Ordinul generalului Vallis pentru anchetă	396
X. Scrisoarea protopopului Florea Băran către preoții din Râșnov, Tohan și Zărnești	397
XI. Scrisoarea episcopului Climent către Florea Băran	398
XII. Scrisoarea episcopului Climent către Teodor Băran	398
XIII. Izvoade pentru odarele Bisericii	399
XIV. Pomelnicul cel mare al Bisericii	406
Index de nume	411
Index de ilustrații	425
Erori de tipar	428

Handwritten notes and markings on the right page, including a large 'W' and some illegible scribbles.

Prețul Lei ~~500.~~—